

הדת

א

... הדור, שאני שייך אליו – תוצר ההתבוללות הרוסית במחוז הדרום, שלא היה בו ישוב עתיק בעל מסורת עתיקה – דורי זה לא היה, בעצם, "אתאיסטי". אתאיזם הריהו בכל זאת נקיטת עמדה, הבעת דעה, ולו גם שלילית: "אני מצהיר כי אין אלוהים!" בדורי בכלל לא הצהירו דבר. "אולי יש אלוהים ואולי אין – וכי זו דאגתי?" אדישות אין-קץ, בלא עקשנות כבושה, בלא חרון וכעס; יחס כמו לשלג של אשתקד.

איש לא יגיד כי דור כזה הוא בהכרח דור של גזלנים ופושעים. אפשר שדורי נתן לעם ישראל בני-אדם הגונים בשיעור שאינו קטן מזה שנתן כל אחד מן הדורות שלפניו. יש טבע אנושי שלגבי דידו "לא קיימת" מוסיקה או שירה, וטבע אנושי זה יכול להקיף בני-אדם אינטליגנטים בהחלט. ואולם השאלה נשארת בעינה: האם טבעם של בני-אדם אלה אמנם מפותח בשלימותו? האם רוח שלימה ובשלה מכל צדדיה היא רוח זו שלא נתברכה בחוש לתפוס את הקסם שבצלילים מוסיקאליים, ואף זו, שבשבילה הסוניטה היפה ביותר אינה אלא בליל חרזני של מלים?

המוסיקה והשירה – שני רגשות עמוקים ורבי-עצמה הן; בריה אנושית, החסרה אחד מהם, או שהיא חסרה את שניהם כאחד, היא בריה מרוששת, נוטה לעצבות, מקופחת. ואולם מה הן השירה והמוסיקה לעומת אותו רגש עמוק, שהשירה והמוסיקה הן, אולי, מתולדותיו? הגעגועים בנשמת האדם – הם שאילצו אותנו מאז אדם הראשון למלא בסודות רוטטים את השמיים והארץ, את הנהר, הים והיער; הם שהביאו את האדם לידי כך שיכרע ברך לפני כוח, שאותו לא ראה מעודו; הם שגרמו למלחמות, שאילפו תלוינים וגיבורים, שיצרו אדריכלות וציור, פיסול ופילוסופיה. מכל הגורמים הרוחניים בדברי-ימי-עולם היתה תמיד הדת הגורם החזק ביותר; בימי-הביניים היה זה, אולי, הגורם החזק מכל הגורמים, הרוחניים או "החומריים". והנה, לאחר כל זאת קם דור שלגבי דידו "אין כל הבעיה קיימת", וכל עניין הדת הוא, בעצם, עניין שבאי-הבנה, אגדת השלג של אשתקד.. יש לדברים אלה צליל משונה במקצת. עולה מהם צליל, כאילו באים לכפור במציאותו של האוקיינוס, או במציאותן של אמריקה ואוסטרליה, הסטראטוספירה, או מערכת המזלות – לא ראו ואין כמיהה לראות.

הטבע האנושי במלוא התפתחותו לא יתכן שיחסר בו רגש עמוק ואדיר כזה. איש העתיד, האדם השלם, הניחן במלוא החושים, חזקה עליו שיהא "דתי". איני יודע מה תהא מהות הדת שלו; משהו מעין קשר חי בין נשמתו ובין האין-סוף ישא עמו אדם לכל אשר ילך...

יחס חיובי לדת מן הדין שיתבטא אחרת: בהפגנה חיובית. למשל, קונגרסים לאומיים גדולים, חגיגיים ועידות, אסיפות-נבחרים – אותם ראוי לפתוח בעבודת אלוהים; אחת היא, אם החברים והמשתתפים "מאמינים" או אינם מאמינים. יש להן להפגנות משמעות עמוקה יותר משאלת אמונתו של הפרט או מספיקותיו של היחיד. בעיניהם של מיליונים יהודים ובתודעתם היום, אין לנתק את היהדות הלאומית מהר סיני: אין זה חשוב כלל ועיקר אם אני, ר' מנדל מהוצקלוץ, תמים-דעים עם כך – חשובה היא ההפגנה, שתעיד לפני שמיים וארץ, בגאון ובעקשנות, על ה"אני מאמין" ההיסטורי האדיר של מיליונים.

היחס החיובי מן הדין שיתבטא גם בחינוך. לא ניתן לטעת הכרה דתית, ואיני מאמין שטוב היה הדבר, הן לילדים והן לתורה, אילו נעשה נסיון לטעת התלהבות מלאכותית למנהגים ולמסורת. אולם ידיעת המנהגים והמסורת – זה דבר אחר. אני מסופק מאוד, אם מעלה גדולה היא בשיטות החינוך שלנו שהיסוד הדתי אינו נכלל, בדרך כלל, בתכניות-הלימודים שלהן. אם יקיים התלמיד את המנהגים ואם לאו- עסקו שלו הוא זה; אולם עליו לדעת את המנהגים, ממש כשם שעליו לדעת היסטוריה וספרות: שכן המנהגים הם גם היסטוריה וגם ספרות, ומשהו נוסף עליהן – חלק מנשמת האומה, השראה מגובשת של מעשים שלא יימנו מרוב, שנעשו במרוצת דורות אין-ספור של צרות ותקווה ושמחה.

ב

ואולם לא הייתי רוצה לדון בכל זה כאילו היה זה עסק – אחת היא, אם עסק של קרנות או עסק של פוליטיקה. האם אין להרשות חילול שבת בפרהסיה, הרי צריך האיסור הזה לחול, הן על רחוב אלנבי בתל-אביב והן על מושב על אדמת הקרן הקיימת, או שלא יהא תקף לא כאן ולא כאן: ואם תצביעו לפני על ההבדל העדין, הנעוץ בכך, שרחוב אלנבי

נבנה בכספי ההון הפרטי, והמושב נמצא על קרקע שנקנה בתרומות, אומר לכם כי הנמקה זו פוגעת ברגש ההדר שבי.

ואין גם צורך לעשות כאן חשבונות פוליטיים. עתה-זה דיברתי על הפגנת הקשר בין היהדות הלאומית ומסורת הר סיני, על קונגרסים וועידות, שמן הדין לפתוח אותם בעבודת אלוהים. יתכן, שבקרוב אציע אני עצמי לחברי-לרעיון לשמש מופת בעניין זה, ואולי יקבלו את הצעתי. יתכן גם ההיפך מזה – או שלא ימלאני לבי להציע הצעה כזאת בכלל, או שחברי לא יקבלוה. יהא הדבר כאשר יהיה, להבליט את הקשר בין האומה והדת או לא להבליטו – לכך לא תהיה ואסור שתהיה כל שייכות שהיא לשאלה, אם באותו הקונגרס ישתתפו חרדים ואדוקים, ואם יישארו מחוצה לו.

אין מדובר כאן על מתן "באקשיש" כדי לקבל תמורה בסיוע פוליטי וגם לא על גמילות-חסד לאותם הידידים הפוליטיים, הנימנים במקרה עם הזרם החרדי; יתכן שאיש מן החרדים לא ישתתף בקונגרס שלנו,* יתכן שכולם כאחד יחרימו אותנו, והקונגרס יורכב אך ורק מאפיקורסים – על אף כל זאת נפתחהו תוך הזכרת הר סיני. הר סיני איננו מונופולין; הר סיני שייך גם לאפיקורסים. ויתכן שדווקא ל"אפיקורסים" חשובה הבעיה, שאנו דנים בה היום, חשובה לעין-ערוך מאשר לחרדים ולאדוקים. ואולם יהא הדבר כאשר יהיה, הכרחי הדבר שהחלטות, קווי-ההנחיה החדשים, יהיו תוצאה טהורה של רעיונות טהורים – תוצאה של עבודת המצפון – ציון-דרך בנתיב הקשה לחיפוש ביטויים מלאים ועמוקים יותר לרעיון התחיה.

* הכוונה לכינוס-היסוד של ההסתדרות הציונית החדשה שנערך בספטמבר 1935. היו שהאשימו את ז'בוטינסקי באופורטוניזם ובניסיון לרכוש את אהדתם של החוגים הדתיים – העורך.